

Література

1. *Асафьев Б.В.* Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Изд.2-е, «Музыка», Ленинградское отделение, 173. – 144 с.
2. *Алиев Ю.Б.* Пути формирования навыков многоголосного пения в детском хоре. // Музыкальное воспитание в школе. В.10/ Сост. О.Апраксина. Изд. „Музыка”. М.: 1975. С. 135-148.
3. *Баренбойм Л.А.* Музыкальная педагогика и исполнительство, Издательство „Музыка”, Ленинградское отделение, 1974. – 336 с.
4. *Боголюбова Н.* Творческие упражнения как средство активизации слухового внимания. Методическая разработка для детских музыкальных школ. М., 1969. - 21 с.
5. *Коган Г.* У врат мастерства. Переизд. - М.: „Сов. Композитор”, 1977. - 176 с.
6. *Леонтович М.Д.* Практичний курс навчання співу у середніх школах України. (3 педагогічної спадщини композитора). – Київ, „Музична Україна”, 1989. – 135 с.
7. *Прокофьев Г.П.* Формирование музыканта-исполнителя. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 480 с.
8. *Раввінов О.Г.* Методика хорового співу в школі. Вид. 2. Київ, „Музична Україна”, 1971. – 124 с.
9. *Ростовський О.Я.* Методика викладання музики у початковій школі. Навчально-методичний посібник. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2000. – 216 с.
10. *Стулова Г.П.* Дидактические основы обучения пению: Учебное пособие. – М.: МГПИ им. В.И.Ленина, 1988. – 69 с.

УДК 378.1:78

Білецька М.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ І РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ МУЗИЧНО-МНЕМІЧНИХ ДІЙ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В исследовании, на основе анализа теоретических положений и результатов педагогического эксперимента определены индивидуальные особенности проявления музыкальной памяти студентов в процессе обучения. Выяснен характер влияния уровня развития музыкальной памяти на успешность обучения.

Ключевые слова: *музыкальная память, индивидуальные особенности, результативность музыкально-мнемической деятельности, уровень успешности, инструментально-исполнительская деятельность.*

Пам'ять є необхідною психічною передумовою підвищення ефективності будь-якої творчої діяльності, що здійснюється на основі вже отриманих та засвоєних знань, умінь та навичок. Процес запам'ятовування, збереження та відтворення інформації був постійним предметом дослідження як вітчизняної, так і зарубіжної психології та педагогіки.

Різноманітність моделей і концепцій пам'яті, розроблених вітчизняними та зарубіжними вченими, сприяла багатоаспектному вивченню психолого-педагогічних особливостей процесу запам'ятовування. Тобто, на основі кожної психологічної теорії пам'яті проводилися певні педагогічні дослідження на предмет вивчення закономірностей сприймання, збереження і відтворення інформації.

Ми розглядаємо процес керування розвитком музичної пам'яті студентів в умовах навчальної діяльності як один із серйозних педагогічних факторів, який сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу і якості професійної підготовки вчителів музики.

Музично-мнемічна діяльність вбирає в себе всі різноманітні прояви музичної пам'яті, які безпосередньо виявляються в інструментально-виконавській діяльності. Слід зазначити, що мнемічні зв'язки розглядалися нами не лише такі, які підкріплюють запам'ятовування логічного змісту музичного матеріалу, але й компенсують його.

Спеціальні дослідження останніх років (С.Ф.Рибалко, С.О.Полієктова) виявили безпосередню залежність між рівнем мнемічної діяльності й навчальною успішністю студентів [5, с. 6-13]. У музичній педагогіці цю ж думку опосередковано підтверджують такі відомі музиканти-педагоги, як А.Д.Алексєєв, Б.Л.Кременштейн, Г.М.Ципін та інші [1; 4, с. 63-68; 6]. Вони також свідчать про те, що існує певна залежність між особливостями музичної пам'яті й успішністю музично-виконавської діяльності учнів. Об'єктивна оцінка музично-мнемічної діяльності студента, розуміння характеру співвідношення образної і логічної сторін музичної пам'яті, а також урахування її типологічних особливостей і, відповідно до цього, використання адекватних методів і прийомів засвоєння музичного матеріалу є однією з основних умов, що сприяє не лише розвитку музичної пам'яті студентів, але й підвищенню ефективності інструментально-виконавської діяльності в цілому.

Враховуючи роль музичної пам'яті в процесі інструментального навчання, ми поставили завдання дослідити музично-мнемічну діяльність студентів у зв'язку з їх успіхами у навчанні.

Індивідуальні особливості і результативність музично-мнемічної діяльності студентів ми визначали шляхом спостереження, бесід, вільних характеристик музичної пам'яті. Спостереження велось протягом усього періоду дослідження. Його завдання полягало у констатації музично-мнемічної діяльності студентів, а також виявленні того, якою мірою успішність навчання інструменту залежить від особливостей розвитку музично-мнемічних умінь і навичок.

У процесі спостереження занять, бесід ми намагалися з'ясувати особливості прояву і результативність музично-мнемічної діяльності у студентів з різним рівнем успішності в інструментальному навчанні.

З метою визначення результативності музично-мнемічної діяльності студентів у процесі інструментального навчання використовувався метод вільних характеристик музичної пам'яті, що відображав мнемічні особливості кожного студента, а також дозволяв визначити, наскільки адекватно студент оцінював рівень розвитку власної музичної пам'яті, які її якості сприймалися й усвідомлювалися ним. А.А.Бодалєв зазначає, що метод вільного опису "дозволяє швидко визначити, які особливості тієї чи іншої якості особистості найбільш важливі для даного індивіда і, крім того, дає можливість дізнатися, наскільки у піддослідного розвинено вміння оцінювати себе"[4, с. 6-13].

Аналіз вільних характеристик музичної пам'яті й бесід зі студентами здійснювався за такими критеріями:

☞ якість проведення ладо-гармонійного, структурного, фактурного аналізу музичного матеріалу й ступінь впливу проведеного аналізу для наступної роботи щодо засвоєння матеріалу;

☞ індивідуальний рівень музично-мнемічних можливостей щодо засвоєння об'ємного музичного тексту більш дрібними синтаксичними структурами (наприклад, мотивами, фразами тощо);

☞ здатність систематизувати послідовність мнемічних дій (вибір оптимального темпу, чергування прийомів і т.п.);

☞ грамотність і раціональність методів, що використовуються для засвоєння поліфонічних творів;

☞ ефективність прийомів і методів, що застосовуються для засвоєння метро-ритмічних, аплікатурних і технічних особливостей музичного матеріалу;

☞ характер співвідношення індивідуальних музично-мнемічних можливостей за швидкістю засвоєння, міцністю збереження й легкістю відтворення музичного матеріалу;

- ☞ рівень взаємодії неусвідомлених і усвідомлених етапів мнемічної діяльності;
- ☞ характер прояву провідного компонента музичної пам'яті при читанні очима нотного тексту й виборі прийомів заучування;
- ☞ успішність навчання гри на музичному інструменті й виконавської практики в цілому.

Ми припускали, що вище згадані критерії дозволять розкрити ті особливості музично-мнемічної діяльності студентів, які безпосередньо виявляються в інструментальному навчанні й впливають на його успішність.

Зіставлення й аналіз результатів вільних характеристик, бесід і спостережень над музично-мнемічною діяльністю студентів у процесі інструментального навчання дозволили виділити дві групи студентів. Першу групу склали студенти з високим рівнем успішності, які мали відмінні та добрі оцінки. До другої групи належали студенти, що мали низький рівень успішності і, в основному, задовільні оцінки.

Характер прояву високої результативності музично-мнемічної діяльності студентів у процесі інструментального навчання (відповідно до встановлених критеріїв).

Як засвідчив аналіз отриманих даних, студенти, що мають добре розвинену музичну пам'ять, на відміну від студентів із слабо розвиненою пам'яттю, у вільних описах звертають увагу на необхідність проведення детального, всебічного аналізу музичного тексту в процесі його розучування й запам'ятовування. При цьому вони відзначають, що якісно зроблений аналіз підвищує ефективність запам'ятовування та якість виконання даного музичного матеріалу на естраді. Об'ємний і складний у викладі музичний матеріал практично не змінює звичної манери засвоєння, проте деякою мірою подовжує сам процес запам'ятовування. До цього додається, що надійність і якість засвоєння об'ємного музичного матеріалу поліпшує уважне ставлення до місць “зв'язок”, “зчеплень” окремих фрагментів з наступним розміщенням заголовків у музичному тексті й тренуванням уміння починати гру з різних смислових точок. Виконання на естраді музичного матеріалу звичайно не викликає труднощів.

У період роботи над нотним текстом студенти, що мають високий рівень успішності навчання й добре розвинену пам'ять, на відміну від студентів, що мають низький рівень успішності, виявляють здатність систематизувати послідовність музично-мнемічних дій і раціонально поєднувати їх з виконавськими завданнями.

Так, обираючи оптимальний темп розучування, студенти чергують прийоми запам'ятовування нотного матеріалу і одночасно відпрацьовують технічно складні місця. Слід зазначити достатньо високий рівень сформованості рухових навичок, які у сполученні з грамотним поданням і засвоєнням музичного матеріалу дають високі результати в інструментально-виконавській практиці. Студенти з високою результативністю музично-мнемічної діяльності поділяють об'ємний музичний матеріал на зручні для запам'ятовування окремі фрагменти з урахуванням логіки викладу музичного тексту і вчать ноти не такт за тактом, а фразами або більш великими музичними побудовами, одночасно працюючи над виразністю й тембральним забарвленням звуку.

Крім того, студенти виявляють здатність виконувати складні музично-мнемічні завдання в процесі інструментального навчання. У своїх описах вони підкреслюють, що поліфонічна музика має характерні особливості, які необхідно враховувати при розучуванні й запам'ятовуванні. Студенти грамотно будують послідовність роботи над поліфонічним твором: виділяють кожен голос окремо, потім об'єднують усі голоси разом, тимчасово зосереджуючись на аплікатурі; грають у дуже повільному темпі весь твір, приділяючи велику увагу тому, щоб подібні музичні думки фразувалися однаково, у яких би голосах вони не з'являлися тощо. Така робота з поліфонічним твором, як відмічають студенти, значно збільшує ймовірність впевненого і якісного виконання його на естраді.

Слід підкреслити, що більшість “сильних” студентів, недивлячись на те, що швидкі п'еси в технічному відношенні більш складні, значно легше їх запам'ятовують. На їх думку, це відбувається тому, що рухова пам'ять у цьому випадку є домінуючою і,

спираючись на рухові асоціації, допомагає вивчити п'єсу швидко. Проте, надалі на естраді, у студентів з'являється почуття невпевненості й розуміння того, що вони підготовлені недостатньо. При читанні очима незнайомого музичного тексту студенти відмічають, що достатньо виразно у них постають звукові й тактильно-моторні музичні уявлення. Це свідчить про наявність добре сформованого внутрішнього слуху.

Описуючи свою музично-мнемічну діяльність у процесі інструментального навчання, студенти звертають увагу на певну етапність у роботі з музичним матеріалом, де на початковому, середньому або завершальному етапі роботи домінує будь-який вид, процес музичної пам'яті або їх поєднання. Під час роботи над музичним твором порівнюють і аналізують засоби музичної виразності, їх роль у становленні виконавського задуму. Звертають увагу на логіку будови мелодійної лінії, визначають кульмінацію п'єси, ладо-тональну організацію і гармонійні засоби вираження. З метро-ритмом, динамікою у них труднощів не виникає. Такі студенти відчують і розуміють будову фрази та інтонаційні рухи; звертають увагу на форму твору і пов'язують його назву із змістом.

Рівень взаємодії неусвідомлюваних і усвідомлюваних етапів мнемічної діяльності при цьому регулюється залежно від особливостей музичного тексту і виконавських завдань. У конкретних випадках тривалість процесу усвідомленої роботи з нотами й поступовий перехід у підсвідоме виконання напам'ять залежить від ступеня складності й обсягу музичного матеріалу. Музична пам'ять студентів, що успішно навчаються гри на інструменті, порівняно із тими, що мають низький рівень успішності навчання, має спільні характерні можливості щодо швидкості запам'ятовування, міцності збереження і легкості відтворення музичного матеріалу. Такі студенти (в більшості випадків) уміють достатньо швидко запам'ятовувати музичний матеріал, тривалий час зберігати, своєчасно і якісно відтворювати твір, засвоєний раніше.

Характер прояву низької результативності музично-мнемічної діяльності студентів у процесі інструментального навчання (відповідно до встановлених критеріїв).

Дана група студентів має середньо й слабкорозвинену музичну пам'ять. Як правило, ці студенти теоретично знають, як аналізувати музичний текст, але в практичному застосуванні своїх знань часто роблять помилки при визначенні музичної формоструктури, ладо-тональної організації тощо; дотримуються стереотипів, шаблонів, що склалися. Це призводить до ускладнень під час засвоєння твору й впливає на якість його виконання.

У студентів з низькою результативністю музично-мнемічної діяльності, на відміну від студентів з високою успішністю, об'ємний і складний у викладі музичний матеріал викликає значні труднощі при засвоєнні. Під час роботи над твором такі студенти не вміють порівнювати, узагальнювати й аналізувати засоби музичної виразності, не розуміють їх ролі у становленні виконавського задуму. Виконання на естраді такого музичного матеріалу викликає у студентів цієї групи набагато більше труднощів, ніж у студентів, що мають високу результативність музично-мнемічної діяльності. Під час роботи над нотним текстом студенти з низькою успішністю неухважно слухають свою гру. Граючи три-чотири рази, вони можуть визначити лише кульмінацію одного уривку, частини, але не твору в цілому.

На відміну від студентів з високою успішністю, вище згадані студенти не здатні раціонально поєднувати музично-мнемічні дії з виконавськими завданнями; у них відмічається невисокий рівень сформованості рухових навичок і технічних умінь. Такі студенти тривалий час відпрацьовують технічно складні місця, не ставлячи при цьому завдання запам'ятати нотний текст. Крім цього, вони не звертають увагу на артикуляцію, і лише з третього-четвертого разу правильно грають вказані штрихи. У поліфонічних п'єсах вміють правильно виділяти голоси і підкреслюють, що поліфонічна музика має специфічні особливості в характері виконання, проте не здатні грамотно вибудувати послідовність роботи над поліфонічним твором, що ускладнює процес засвоєння. Описуючи свою музично-мнемічну діяльність у процесі інструментального навчання,

студенти звертають увагу на те, що досить виразно у них постають зорові й рухові музичні уявлення (при читанні очима нотного тексту). Слухові уявлення виразно постають лише після багаторазового програвання п'єси. У музичному творі виділяють мелодії різних типів, інтонаційно чують тільки з третього програвання. Часто, на відміну від студентів з високою успішністю, студенти з низьким рівнем знань зазнають труднощів під час засвоєння музичного матеріалу зі складним метро-ритмом - особливо синкопи, тріолі тощо; не звертають уваги на логіку побудови мелодійної лінії, що призводить до необхідності вчити текст такт за тактом.

На відміну від студентів з високою результативністю музично-мнемічної діяльності, студенти, що мають низьку результативність, у своїх описах музичної пам'яті не звертають уваги на певну етапність (послідовність) під час роботи з музичним матеріалом і не надають значення тому, який вид або процес музичної пам'яті у них є домінуючим. Внаслідок вище зазначеного можемо констатувати, що студенти з низькою успішністю мають значно більше неусвідомлюваних етапів мнемічної діяльності, ніж студенти з високою успішністю. Все це свідчить про те, що студенти з низькою успішністю на численні компоненти музичної виразності не звертають уваги. Наприклад, вони не можуть пояснити з позиції розвитку музичного образу реєстр і темброві зіставлення; будову фрази не стільки розуміють, скільки відчують інтуїтивно. Форму п'єси та її назву не пов'язують з її змістом. Музична пам'ять студентів з низькою успішністю, порівняно з тими, що мають високу результативність, також має спільні характерні можливості щодо швидкості запам'ятовування, міцності збереження, легкості відтворення музичного матеріалу. Такі студенти, як правило, повільно запам'ятовують, швидко забувають і відтворюють музичний текст із значною кількістю помилок.

Порівнюючи й аналізуючи зібраний матеріал, що стосується особливостей і результативності музично-мнемічної діяльності студентів, ми узагальнили отримані дані й з'ясували особливості прояву мнемічних дій як у студентів з високим рівнем успішності, так і у тих студентів, що мають низьку успішність.

Особливості прояву музично-мнемічних дій у процесі навчальної діяльності (на основі спостережень занять, вільних характеристик музичної пам'яті й бесід) у студентів з високим рівнем успішності.

Студенти з високим рівнем прояву музично-мнемічних дій протягом заняття ініціативні, виявляють інтерес до виконання поставлених перед ними завдань, вдало розв'язують проблемні ситуації. Вони мають високий рівень теоретичних знань, швидко й точно аналізують музичний матеріал. Такі студенти раціонально поєднують музично-мнемічні прийоми і методи з розв'язанням виконавських завдань на інструменті. Грамотно працюють над засвоєнням об'ємного й складного музичного матеріалу, у них не виникають труднощі при запам'ятовуванні й виконанні поліфонічних творів. Мають добре сформовані рухові навички, що сприяє достатньо легкому засвоєнню темпового й технічно складного матеріалу. У таких студентів спостерігається відносна рівновага слухового, зорового, рухового компонентів музичної пам'яті з деякою перевагою (на певних етапах роботи) слухового й рухового компонентів. Студенти з високим рівнем розвитку музичної пам'яті здатні швидко запам'ятовувати, тривалий час зберігати, своєчасно й точно відтворювати раніше вивчений музичний матеріал.

Особливості прояву музично-мнемічних дій у процесі навчальної діяльності (на підставі спостережень занять, вільних характеристик музичної пам'яті й бесід) у студентів з низьким рівнем успішності.

Студенти цієї групи щодо особливостей прояву музично-мнемічних дій помітно відрізняються від студентів, що мають високий рівень успішності. У студентів з низьким рівнем успішності значно менший обсяг теоретичних знань, вужче діапазон виконавських можливостей. Слід підкреслити, що на якісні показники музично-мнемічної діяльності студентів значно впливає довузівська підготовка. Від того, наскільки добре були засвоєні теоретичні знання, сформовані й закріплені практичні вміння та навички до початку

навчання в інституті, багато в чому залежить рівень успішності подальшого навчання у вузі.

Разом з тим, студенти з низьким рівнем успішності, маючи деяку різницю в характері прояву музично-мнемічних дій, виявляють певну подібність у сформованості музично-мнемічних та інструментально-виконавських навичок. Таким студентам, порівняно зі студентами з високою успішністю, не вистачає вміння застосувати на практиці музично-теоретичні знання, які вони мають. Для них також властиве нерозуміння ролі всебічного аналізу музичного тексту в процесі його заучування напам'ять. Ці студенти припускаються помилок при запам'ятовуванні об'ємного музичного тексту, віддаючи перевагу стереотипним, шаблонним способам засвоєння, не враховуючи при цьому індивідуальні особливості своїх музично-мнемічних можливостей. У більшості випадків такі студенти мають низький рівень розвитку музично-слухових уявлень, а також способів і прийомів запам'ятовування.

Так, студенти вчать ноти й не звертають увагу на музичний образ, тобто вчать нову п'єсу "без виразності". Часто намагаються вчити одночасно багато речей, щоденно міняючи аплікатуру й фразування такою мірою, що нездатні запам'ятати над чим вони працюють, не поділяють у процесі запам'ятовування твір на фрази або музичні частини тощо. Нерідко період неусвідомлених етапів музично-мнемічної діяльності переважає над усвідомленими. Студенти рано припиняють свідомо контролювати свою роботу з музичним матеріалом, не зосереджують свою увагу на музичному тексті, не удосконалюють деталі і, в результаті, у них не формуються відповідні звички. Дуже пізно, безпосередньо перед екзаменом, студенти починають розуміти, що працювали, покладаючись лише на рухову пам'ять. До цього додається недостатнє володіння технічними навичкам й уміннями, що відбивається на якості інструментально-виконавського навчання.

В результаті низького рівня музично-теоретичних знань, відсутності вміння систематизувати послідовність музично-мнемічних операцій, обирати адекватні прийоми засвоєння, чергуючи їх з розв'язанням виконавських завдань, формуються негативні якості функціонування музичної пам'яті. Так, на процес запам'ятовування витрачається дуже багато часу, не фіксуються деталі в пам'яті, не закріплюються вихідні точки музичних епізодів, у більшості випадків при засвоєнні музичного матеріалу студенти спираються лише на рухову пам'ять тощо.

Таким чином, дані, отримані в результаті аналізу спостережень занять, вільних характеристик і бесід, дозволили з'ясувати, що для студентів з низьким рівнем успішності, порівняно зі студентами з високою успішністю. Характерним є невеликий обсяг спеціальних музичних знань, музично-мнемічних умінь і навичок, а також застосування малорезультативних прийомів заучування. Крім того, у студентів з низькою успішністю переважають неусвідомлені етапи музично-мнемічної діяльності й слабке володіння технічними вміннями та навичками. Все це негативно впливає на успішність як інструментальної, так і музично-мнемічної діяльності студентів у навчальному процесі.

Література

1. *Алексеев А.Д.* Методика обучения игре на фортепиано. – М.: Музыка, 1978. – 143 с.
2. *Бодалев А.А.* Личность и общение. - М.: Педагогика, 1983. - 271с.
3. *Кременштейн Б.Л.* Педагогические аспекты воспитания музыкального мышления в исполнительском классе //Вопросы воспитания музыканта-исполнителя /Под ред. Б.Л. Кременштейна. - М.: МГПИИ им.Гнесиных, 1983. - Вып. 68. - с. 63-68.
4. *Рыбалко Е.Ф., Полиэктова С.А.* О мнемической и учебной успешности студентов // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы: Сб. статей. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – С.6-13.
5. *Цыпин Г.М.* Обучение игре на фортепиано. – М.: Просвещение, 1984. – 173 с.